

Тиодор Р. Росић
Факултет педагошких наука
Универзитета у Крагујевцу, Јагодина
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК: 811.163.41'27 ;
811.163.41:929 Ковачевић М.
ИД БРОЈ: 199408396
Прегледни рад
Примљен: 14. фебруар 2013.
Прихваћен: 15. март 2013.

СРБИСТИЧКА ИЗУЧАВАЊА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА

Ајсѝпракѝ: У раду се¹, применом аналитичке методе, приступа србистичким радовима Милоша Ковачевића. Циљ рада је да се укаже на изузетан допринос овога лингвисте у обнови националне филологије, јер је одсуство србистике као научне дисциплине по Србе имало трагичне последице. Задатак је да се идентификују фактори који су условили одступање од научне истине о српском народу и његовом језику.

Кључне речи: српски језик, србистика, сербокroatистика, идентитет српског језика, варијанте српског језика

1.

1.1. Статус србистике као националне филолошке дисциплине и научна истина о српском језику, његовој структури и пореклу, у средишту су лингвистичких истраживања Милоша Ковачевића. То је она предметно-истраживачка компонента која се провлачи у већини научних чланака и у књигама овога лингвисте посвећеног отвореним актуелним питањима србистике и језичке политике². Ковачевићева србистичка истраживања иницијално су усмерена на питања статуса, генетике и структуре српског језика, али и на одсуство србистике као научне филолошке дисциплине, што је

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² У средишту пажње су Ковачевићеве књиге: *У одбрану језика српскога (и даље)*, I издање, Београд, 1997; II допуњено издање, Београд, 1999; *Српски језик и српски језици*, Београд, 2003; *Прошћив неистина о српском језику*, Источно Сарајево, 2005; *Српски језик у вршлоу йолишке* (у сауторству с Михаилом Шћепановићем), Подгорица 2011.

имало трагичне последице у губитку свести о националном идентитету и деструкцији националног бића³.

1.2. Србистика је – као наука о српском језику и његовој историји, језичким споменицима и фолклору српског народа, дијалектима, књижевном језику и његовим функционалним стиливима, звуковним, граматичким, лексичким, синтаксичким, укључујући остале језичке нивое – блиско повезана са многим другим научним областима, од историје српског народа до етнографије. Многострукост тих односа (пред)одређује и разноликост србистичких студија, методе и начине представљања резултата. Један део Ковачевићевих радова посвећен је формално-граматичким, стилистичким и лингвостилистичким истраживањима, где је овај изузетни филолог бриљантно применио и развио лингвостилистичке аналитичке и дескриптивне методе и технике језичке анализе. Тај део његовог истраживачког опуса⁴, укључујући лингвостилистичка, реторичко-стилистичка и синтаксичка истраживања⁵, није предмет овога рада.

³ Истину о српском језику и његовом народу износи *Слово о српском језику* (Фонд истине о Србима, Београд, 1998), објављено на иницијативу Светског сабора Срба и потписано од петнаест српских лингвиста и књижевника, чији је Ковачевић један од састављача и потписника. Уз потписнике, за идеје о обнови србистике доследно се залажу Петар Милосављевић и Радмила Маројевић, такође потписници и једни од аутора *Слова*. Милосављевић је иницијатор Покрета за обнову србистике. Објавио је више књига посвећених повратку српској филолошкој традицији прекинутој у периоду сербокроатистике: *Систем српске књижевности* (1996, 2001), *Срби и њихов језик* (1997, 2001), *Српски филолошки програм* (2000), *Увод у србистику* (2002, 2003), *Српска писма* (2006, 2009), *Идеје јуџословенства и српска мисао* (2007), *Српско писање и србистика* (2007). Репрезентативни зборник радова из србистике Радмила Маројевића објављен је у књизи *Српски језик данас* (2000, Београд: ЗИПС, Српска радикална странка). Он обухвата научне чланке и расправе и садржи само синхрона истраживања и студије општег карактера, не и полемике и чланке посвећене актуелним језичким питањима, а ни дијахрона истраживања српског језика објављена у другим публикацијама. Посебно место припада, наравно, и Лазу М. Костићу и његовој књизи *Краћа српској језика* (Баден, 1964), објављеној у емиграцији, у којој се Костић бави „крађом српског језика“ и питањем како је дошло до тога да се српски језик прогласи за хрватски.

⁴ Уз капиталну књигу лингвостилистичких анализа *Лингвостилистичка књижевности* (Београд, 2012), објављену у јубиларном колу Српске књижевне задруге, то су радови у књигама: *Стилистика и грамајска стилистичка фигура*, I издање, Сарајево, 1991; II допуњено издање, Подгорица, 1995; III допуњено и изменијено издање, Крагујевац, 2000; *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд, Србије, 1998; *Синтаксичка нејација у српском језику*, Ниш, 2002; *Грамајичке и стилистичке теме*, Бања Лука, 2003; *Стили о стилу и језику*, Бања Лука, 2006; *Србистичке теме*, Крагујевац, 2007; *Стилска значења и зрачења*, Ниш, 2011; *Грамајичка писања српској језика*, Београд, 2011.

⁵ О неким аспектима Ковачевићевих лингвостилистичких истраживања читалац се може упознати и у тексту: Тиодор Росић, Допринос савременим лингвостилистичким истраживањима, *Узданица*, Часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке; Нова серија, јун 2012, год. IX, бр. 1, стр. 321–324.

1.3. У својим србистичким студијама Ковачевић се доминантно бави питањима статуса српског језика, његовим идентитетом, полазећи од структурног и генетског критеријума у одређењу српског језика, налазећи снажан ослонац у радовима врхунских европских слависта XIX века, у историјској граматици српског језика, заснованој на методама историјског изучавања језика, где спадају: метод унутрашње реконструкције, структурне анализе, упоредно-историјски, као и упоредно-типолошки метод.

1.4. У раду се најпре у светлу најзначајнијих србистичких текстова овога лингвисте разматра статус српског језика, а затим се приступа питањима одступања од Вуковог националног језичког програма кроз напуштање темељних принципа србистике и приклањање себрокроатистици. Надаље се разматра статус и идентитет српског језика, насиље над српским језиком, проблеми актуелних странпутица српске језичке политике, као и питања писама српског језика.

2.

2.1. Српски језик је делио судбину српског народа и српске државе – комадан је, преименован, отуђиван. Са њим се десило – како запажа Милош Ковачевић, у књизи огле-да, расправа и полемика, *У одбрану језика српскога – и даље* (Ковачевић 1999) – што се досада није десило ни са једним језиком на свету: дошло је до његове праве распродаје, а то је проузроковано одступањем од Вукове језичке политике и прихватањем хрватског филолошког програма као српског. Захваљујући таквој језичкој политици „Хрвати су“, како горко опомиње Ковачевић, „за вијек и по од Вуковог српског језика стигли до хрватског, а Срби од српског до српскохрватског језика“ (Ковачевић 1999: 85).

Већина текстова ове књиге, што је карактеристично и за књигу *Српски језик и српски језици* (Ковачевић 2003), посвећена је актуелним питањима српскога језика, проблемима језичке политике. Ковачевићеви судови утемељени су на научној истини о језичко-историјском статусу српског језика, али и српске књижевности. Његова гледишта посвећена су питањима наставе српског језика, проблемима програма, уџбеника, правописним и питањима нормирања, односно граматичке и стилистичке норме. Овај лингвиста, између осталог, најновији и несистематични Правопис Матице српске одбацује као несрпски и покреће праву лавину отворених питања (Ковачевић 1999: 204–211), укључујући и она везана за расрбљавање не само српског језика већ и књижевности, али скреће пажњу и на отворена питања стандардизације српског језика, пружајући на понуђене изазове и научно релевантне одговоре.

2.2. Стратешка декларација *Слово о српском језику* (1998) нека је врста научне ауре која уоквирује основна стратешка научна језичка питања која закупљају овога лингвисту у његовим србистичким радовима, пре свега у књизи *Српски језик и српски језици*, а нарочито у шестом поглављу књиге *У одбрану језика српскога – и даље* (Ковачевић 1999: 359–398). То показује сву исправност Ковачевићевих језичких погледа, али и важност овог националног филолошког програма, заснованог на изворном Вуковом филолошком програму. Ово поглавље показује и сав полемички жар, али и научну рационалност Милоша Ковачевића у одбрани *Слова*, тј. изворних принципа српског филолошког програма и прећутане истине о српском језику и српском писму, о статусу српске културе и српског народа уопште.

2.3. Одступање од Вуковог националног језичког програма, експлицитано у његовом раду *Срби сви и свуда*⁶, имало је катастрофалне последице. Напуштање Вукове националне језичке политике и његових начела убрзало је процес расрбљавања. Српски народ се преко вере и језика селио у друге народе, који су настајали на његовим националним развалинама. Од Вукових Срба трију верских закона, а једног језика, формирана су три народа, а равноправност екавског и ијекавског изговора претворена у диференцијалну разлику и средство за формирање хрватског и бошњачког језика, а уз настојање стварања и црногорског. Тај процес је, изузев у последњем случају, мање-више завршен на штету Срба.

Напуштање темељних научних начела србистике и њено утапање током друге половине XIX у сербокroatистику, имало је далекосежне и кобне последице по српски народ. Ковачевић у датој тврдњи није усамљен. О томе се прецизно, непобитно, аргументовано, веома обавештено и непристрасно говори и у књигама Петра Милосављевића *Срби и њихов језик* (1997, 2001), *Српски филолошки програм* (2000), *Увод у србистику* (2002, 2003).

2.4. Ковачевић ослонац налази у реконституисању србистике и њеног места у систему филолошких дисциплина других народа. Он полази од научних гледишта Добровског, Копитара, Доситеја, Вука, или Шафарика, корифеја славистике и србистике и дефинише етнички идентитет Срба са позиција српског штокавског језика и у том језику остварене српске књижевности.

Срби су, то показују и Ковачевићева истраживања, упркос спорадичним отпорима, попут оног Лазе Костића, лакомислено и лаковерно прихватили, испрва језичко и књижевно а, потом, и државно заједништво с Хрватима. У јужнословенску заједницу они су уградили свој српски штокавски.

⁶ Текст је објављен 1849. у Бечу, као део књиге *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*

Хрвати су пак у далекосежно програмираној кроатизацији, одступили од свог примарног националног чакавског и секундарног кајкавског и створили простор за своје државно-национално устројство. Стратешки интерес Хрвата од Павла Ритера Витезовића, преко Гаја, Јагића, Анте Старчевића и бискупа Штросмајера, уз помоћ и неких Срба попут, рецимо, Ђура Даничића, а након његовог преласка у Загреб, био је да се језик та два народа најпре помеша. Пошло се од тезе да Хрвати и Срби говоре једним језиком који има три наречја: кајкавско, чакавско и штокавско. Штокавски је проглашен за заједнички књижевни језик, да би се у перспективи тај језик раздвојио по националној основи, али тако да свако из тог језичког корпуса узме шта му је воља.

2.5. Дефинишући српски језик као полицентрични, Ковачевић се у одређењу природе српског језика, његове структуре и граница, залаже за строго научну аргументацију. Он улази у историјат разматраних проблема и опомиње да данас и у будућности не поновимо заблуде и грешке прошлости. Он трага за најбољим начином којим би се превазишло постојеће стање. Не замера Хрватима што су се борили за властите интересе, већ зашто су Срби хрватске интересе проглашавали за српске, а српске нису препознавали (Ковачевић 1999: 47 и даље, 2003: 14 и даље). Хрватски је филолошки програм потиснуо српски, а хрватски наметнут за југословенски. Прихватајући југословенски филолошки програм, Срби су се борили за хрватски филолошки програм, који је био старчевићевски.

Истините су и болне Ковачевићеве констатације да су Хрвати за век и по од Вуковог српског језика стигли до хрватског, а Срби од српског до српскохрватског, са и без цртице (Ковачевић 1999: 85). Распад друге Југославије враћа име српском језику. Парадоксално или не, одласком из Југославије Хрвати Србима враћају име српског језика. А Срби имају име, али и старе антисрпске навике. Наставили су са антисрпском језичком политиком – у *йокушају* стандардизације српског књижевног језика опробано је нарушавање равноправности варијантних обележја два изговора: ијекавског и екавског, што би и даље дробило српско национално биће. Ковачевић се залаже за њихову равноправност, као и за повратак вуковским правописним филолошким начелима, уз превазилажење поларизованих правописних решења за домаћу и страну лексику (Ковачевић 2003: 139 и даље).

2.6. Ковачевић се у низу чланака залаже за равноправност екавице и ијекавице и даје драгоцен допринос у разобличавању покушаја унификације српског језика на темељу екавског изговора, што је могло да има трагичне националне последице, а за шта су се здушно залагали поједини етаблирани српски лингвисти, чланови тзв. Одбора за стандардизацију српског језика, чија делатност под патронатом Одељења језика и књижевности САНУ – које је донело одлуку да *Речник српскохрватској књижевној и*

народној језика и даље излази под тим именом – води даљем расрбљавњу српског језика. САНУ и даље спроводи хрватски филолошки програм. *Слово о српском језику* је супротност томе програму. Ковачевић осветљава научну истину о статусу српског језика, он сведочи о странпутицама српске филолошке па и књижевне политике и упућује на магистралне правце српског језичког и уопште духовног препорода.

3.

3.1. Одступање од српског филолошког програма имало је катастрофалне последице по српске националне интересе. *Слово о српском језику* (1998) донето је да би се зауставио антисрпски филолошки програм, а зарад прекидања „са праксом провођења несрпских филолошких програма као српских“ (Ковачевић 2003: 12). Говорећи о *Слову*, чији је један од састављача и потписника, Ковачевић истиче да оно доноси „само неспорне чињенице из историје српске филологије од Вука Караџића до данас и на њима темељи основне поставке српског филолошког програма“ (Ковачевић 2003: 12).

3.2. Ковачевићева програмска начела о српском језику и његовом народу изречена су у четири тачке, у књизи *Српски језик и српски језици*, а саставни су део и *Слова*.

Основно начело, из кога се изводе преостала три, јесте: *Српска култура, књижевност и језик су недељиви – обухватају сав српски народ* (*Слово* 1998: 7).

Заснива се на гледишту о јединствености и недељивости српске културе и језика, а обухвата споменике материјалне и духовне културе у земљи и расејању.

Друго начело се односи на књижевни језик: *Српских књижевних језика нема нејо један, којим је говорио а и сад говори сав народ српски. Данашњи српски књижевни (стандардни) језик има своје две варијанте: заребачку и сарајевску варијанту српској књижевној језика*.

Српски књижевни (стандардни) језик, како га је дефинисао његов творац Вук Стефановић Караџић, јесте штокавски. Верска „припадност ни данас се као ни у Вуково доба не подудара са језичком припадношћу, јер су српским језиком говорили а и данас говоре етнички Срби све три вјероисповјести: и православне, и римокатоличке, и исламске“ (Ковачевић 2003: 14).

Треће начело *Слова о српском књижевном језику* гласи: *Српски књижевни језик има два равноправна књижевна изговора према рефлексима прасловенској вокала „јай“ – екавски и ијекавски*.

Српски језик, без обзира на историјат овога питања, као равноправне стандарднојезичке изговоре има ијекавски и екавски. Оба су изговора под-

једнако српска, па употреба екавског или ијекавског изговора није и не може бити диференцијална црта према католичкој и муслиманској варијанти српскога језика, чије би негирање „довело до несагледивих негативних последица по српске не само филолошке него и шире националне интересе“ (Ковачевић 2003: 17).

Четврто начело односи се на употребу писма:

Српски књижевни језик има два писма – ћирилицу и латиницу.

Ћирилица је „стожерна вертикала српског духовног, културног и историјског идентитета“ (Слово 1998). Она је српско национално писмо, а латиница је са њом равноправна јер се Срби одавно служе и латиницом, на којој су написали велики број дела која представљају трајно добро српске књижевности и културе.

Та четири начела су у нераскидивом јединству и она су основа српског филолошког програма.

4.

4.1. На основу језичког критеријума као суштаственог елемента националне идентификације било ког народа, србистика се укључује у системско изучавање српског језика.

Ковачевић у многим својим научним чланцима анализира лингвистички статус данашњег српског књижевног језика и недвосмислено износи тврдњу да тај језик припада полицентричним језицима. Осим Срба, употребљавају га још Хрвати, Муслимани (Бошњаци) и Црногорци, па се може говорити о варијантама српског језика: хрватској, бошњачкој и црногорској, који су, истовремено и политички језици. Аутор доказује да је српскохрватски језик био само преименовани Вуков српски књижевни језик.

4.2. На основу лингвистичких критеријума српски језик припада полицентричним језицима, будући да се употребљава код више народа и у више држава. Генетски и структурно је исти, а варијантски је раслојен на хрватску, бошњачку, и црногорску варијанту (Ковачевић 2003: 8). Те варијанте се неосновано називају: хрватски књижевни језик, босански језик и црногорски језик (Ковачевић, Шћепановић 2011: 52).

Ковачевић показује да се напуштањем лингвистичких критеријума прибегло политичким критеријумима да би се обезбедио статус књижевног језика за хрватски, босански и црногорски језик. То су ванлингвистички, критеријуми самопроцене говорника датога језика, права народа да свој језик назове властитим именом, критеријум имена језика, говорни нелингвистички критеријум, државно-територијални критеријум и национално-идентитетски критеријум (Ковачевић, Шћепановић 2011: 53).

5.

Као истраживач, Ковачевић се усмерио и на бројна друга актуелна и отворена језичко-политичка питања. Тако, рецимо у чланку „Српски као већински и мањински језик у Србији“ (Ковачевић 2006) доказује да, мимо научних критеријума, у Србији данас српски књижевни језик има статус и већинског и мањинског језика, с тим да се као већински именује српским именом, а као мањински хрватским или босанским именом.

Ковачевић показује како је од српског књижевног језика именом најпре постао српскохрватски, а онда, применом нелингвистичких критеријума хрватски и босански. То је српски језик довело у апсурдан положај – да се исти језик у истој држави може јавити и као већински и као мањински. Како је показано, никада и нигде „ниједан језик – сем српског – у своме народу није сматран мањинским“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 69). Никада „ниједно писмо – сем српске ћирилице – није ниподаштавано од властитога народа“ (Ковачевић, Шћепановић 2011: 69). Ћирилица је примарно и најважније српско писмо. Поделило је судбину разградње националног језика, па се Ковачевић залаже да то писмо, у односу на латиницу као српско помоћно писмо, добије равноправнији положај.

Отворен према изазовима времена, Ковачевић се бави и питањима језичке (не)културе, посебно у језику мас-медија, језику младих и политичара. Апострофира језичку (не)културу, неукост, помодност и небригу како би се језик бранио и одбранио од даљег пропадања (Ковачевић 2005).

6.

Чланци, осврти и разговори Милоша Ковачевића публиковани у књигама *Против неистине о српском језику*, *Српски језик и српски језици*, *Српски језик у врџлоу њолићике* (у суауторству с Михаилом Шћепановићем), вредан су допринос науци о српској филологији. Изнесене научне чињенице имају снажан ослонац у *Слову о српском језику*, чији је Ковачевић један од састављача и потписника, а које представља обнову српског филолошког програма. Истраживачким предметним подручјима усмерени су на ширење научне истине о српском народу и његовом језику. У њима се развејава магла псеудонаучног кривотворења етнолингвистички утемељеног имена језика српскога и његове сеобе у друге језике.

Даничићево преименовање Вуковог српског књижевног језика у *хрватски или српски*, као и српско прихватање, између осталог и хрватске књижевне политике као српске, имало је далекосежне кобне последице.

Горко и отрежњујуће звуче Ковачевићеве констатације да је у једном тренутку српски језик престао да буде српски. У српском тумачењу он је постао и хрватски, а у хрватском он је постао и српски. У прах и пепео претворено је Вуково начело: Један народ, један језик, једна књижевност.

Непостојање српског филолошког програма и србистике као науке о српској филологији и прихватање хрватског филолошког програма као српског, проузроковало је дробљење српског језика. Од Вукових Срба три вере а једног, штокавског језика створена су четири народа и три језика, с тенденцијом да се, на темељу научних фалсификата, након хрватског и бошњачког, конституише и четврти – тзв. црногорски језик.

У средишту Ковачевићевих истраживања три су суштинска питања србистике: разградња српског језика, потирање ћирилице и језичка (не)култура. Ововремена разградња српског језика заснована је на стратегији прихватања српског језика, али не и његовог имена, јер се, квазинаучно, преименованом језику даје статус посебног језика. Лош положај ћирилице друга је важна Ковачевићева тема (Ковачевић 2005). Ћирилица је примарно и најважније српско писмо. Оно дели судбину разградње националног језика, па се Ковачевић залаже за њен раноправнији положај у односу на латиницу као помоћно писмо.

Ковачевићева србистичка истраживања су делотворна. Она усмеравају и на будућа интердисциплинарна србистичка истраживања. Одбрана су научне истине и интегритета српског језика и књижевности. Прокламују напуштање заблуда интегралног југословенства. Србистика треба да допринесе ревитализацији националних институција и ширињу истине о српском народу, његовој књижевности и језику.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Ковачевић (1999): Милош Ковачевић, *У одбрану језика српскога – и даље*, са „Словом о српском језику“, друго, допуњено издање, Београд: Требник.

Ковачевић (2003): Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: БИГЗ – СКЗ.

Ковачевић (2005): Милош Ковачевић, *Прошљив неистина о српском језику*, Источно Сарајево: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“.

Ковачевић (2006): Милош Ковачевић, *Српски као већински и мањински језик у Србији*, Узданица, III/1–2, Јагодина: Педагошки факултет у Јагодини, 9–15.

Ковачевић, Шћепановић (2011): Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, *Српски језик у вршлоју полијике*, Подгорица: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори.

Маројевић (2008): *Српски језик данас*, друго, допуњено издање, Београд: Бард-фин – Бања Лука: Романов.

Милосављевић (2003): Петар Милосављевић, *Српски филолошки програма*, Београд: Требник.

Милосављевић (2003): Петар Милосављевић, *Увод у србистику*, Београд: Требник.

Слово (1998): *Слово о српском језику. Declaration About the Serbian Language. Декларација српском језику. Déclaration sur la langue serbe. Słwo o języku serbskim. Declaration über die serbische Sprache.* Београд: Фонд истине о Србима.

Tiodor R. Rosić

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

SERBIAN STUDYIES OF MILOS KOVACEVIC

Summary: In the paper we research the Serbian studies of Milos Kovacevic by using the analytic method. The purpose of the paper was to point out to the extraordinary contribution of this linguist in his aim to renew the Serbian national philology whose absence as the scientific discipline had tragic consequences for Serbs. The task was to identify certain factors that caused retreatment from the scientific truth about the Serbian people and their language. The status of the Serbian language is also analysed on the basis of the genetic, structural and communicative criteria.

Key words: Serbian language, Serbian study, Serbo-Croatian study, identity of the Serbian language, Serbian language variants